

Kultúra milosrdenstva mestských elít v Šoprone 15. – 16. storočia: jednota v rozmanitosti?

KÁROLY GODA

Kľúčové slová: Sopron/Ödenburg, mestská elita, charita, testamenty, etnická a kultúrna diverzita, stereotypy, historiografia

Na úvod

Sredoeurópske, a v rámci neho aj maďarské bádanie o dejinách stredovekých a ranonovovekých miest, ktoré sa metodologicky opiera najmä o výsledky nemeckej historiografie, sa počas posledného jeden a pol desaťročia s obľubou venovalo analýze testamentov z 13. – 15. storočia. Napriek tomu, že tento bádateľský smer dosiahol už mnohé výsledky, doteraz venoval len málo pozornosti výskumu systémov etnických a kultúrnych vzťahov (napr. náboženských reforiem, formovaniu cirkví), ktoré by na základe analýzy testamentov z mestského prostredia preklenuli a zachytávali viacero historických epoch. Takto široko postavený cieľ si nekladie ani predložená štúdia, chceme len poukázať na možnosti, ktoré dokážu poskytnúť podobné analýzy.¹

Z toho vychádza aj základná otázka nášho krátkeho výskumu: nakoľko môže byť otázka etnika a k nemu sa viažuce stereotypy, resp. ich zachytenie v prameňoch, predmetom modernej analýzy, definovanej na etnickom základe, avšak oprostenej od dobových myšlienkových schém nacionálneho obdobia? Inak povedané: či bola v sledovanom období etnická príslušnosť obyvateľov miest disponujúcich meštianskym právom určujúcim kultúrnym faktorom, teda či ovplyvňovala napríklad formy zbožnosti a či vytvárala základ pre vznik špecifických charakteristík, ktoré nadobudli podobu predsudkov? Tieto stereotypy mohli byť dobové, ale v historickom výskume sú prinajmenšom rovnako silno zastúpené aj historiografické stereoty-

¹ K výsledkom medzinárodného výskum stredovekých testamentov (s dôrazom na Karpatskú kotlinu) pozri: SZENDE, Katalin. *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. Budapest : MTA Történettudományi Intézet, 2004; MAJOROSSY, Judit. Archives of the Dead. Administration of Last Wills in Medieval Hungarian Towns. In *Medium Aevum Quotidianum*, 2003, s. 13-28. Pre obdobie raného novoveku pozri v kontexte mesta Šopron: DOMINKOVITS, Péter. *Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai (Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztyályok 1591 – 1632).* / *Beisitztümer eines reichen Stadtleiters, des Bürgermeisters Christoph Lackner (Testamente, Verlassenschafts- und Nachlassinventare, Vermögensteilungen, 1591 – 1632)*. Sopron : Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 2007; D. SZAKÁCS, Anita. *Medizingeschichtliche Testamente des 16. – 18. Jahrhunderts. Gesellschaftsgeschichtliche Quellen des Sanitätswesens der Stadt Ödenburg aus der Frühen Neuzeit. / 16. – 18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek. A kora újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténeti forrásai*. Ödenburg/Sopron : Ödenburger Archiv des Komitats, 2008, s. 1–255.

py, ktoré sa vzťahujú na pre-moderné obdobia, a teda aj na 15. – 16. storočie. Pre poznávanie dobových charakteristických hľadísk a kultúrnych kategórií má nesmierny význam postaviť sa voči historiografickým stereotypom, resp. ich v prípade potreby kriticky odbúrať, alebo na základe autentických prameňov špecifikovať, prípadne reinterpretovať.²

Pre podobnú analýzu poskytuje vhodný priestor neskorostredoveké a ranonovoveké meštianske obyvateľstvo Šopronu, ktoré je v etnickom zmysle dvojaké – väčšinou nemecké, ale sčasti aj maďarské; obzvlášť, ak sa pod drobnohľad dostanú v rámci meštianstva elity komunálneho života a ak sa pritom uplatnia metódy kultúrnych charakteristík a kolektívnych biografíí. V rámci takejto analýzy môžeme dosiahnuť, že sa zachytia špecifické kultúrne charakteristiky jednotlivých mešťanov aj v prípade ich multikulturality, pričom ich zaradením do mestskej komunity a systému možno odhaliť aj spoločné charakteristické črty. K dosiahnutiu spomenutých cieľov v práci skúmame a kriticky predstavíme historiografické tradície kultúrnych charakteristík elít Šopronu v 15. – 16. storočí, teda mešťanov, riadiacich mesto. Budeme analyzovať testamenty a milosrdné odkazy vrcholných predstaviteľov verejného života – richtárov a mešťanostov, ako aj ich manželiek, prípadne vdov.³

Etnická identita, respektíve etnická charakteristika meštianstva Šopronu v 15. – 16. storočí, predovšetkým osôb, ktoré zastávali funkcie richtárov a mešťanostov, bola pre historiografiu 19. a 20. storočia nespochybniteľná. Historikom, ktorí vychádzali z chápania moderného národa definovaného na základe etnickej príslušnosti, to nespôsovalo žiadny metodologický alebo terminologický problém najmä preto, že k základným úlohám historického bádania patrila realizácia aktuálnych politických cieľov. Platí to najmä o prácach Jenő Háziho, sopronského medievalistu publikujúceho v medzivojnovom období, ktorý sa vyššie uvedené aspekty snažil konzekventne uplatňovať ešte aj pri editovaní prameňov.⁴

Jenő Házi sa stal archivárom mesta Šopron po spochybňovanom ľudovom hlasovaní, na základe ktorého bolo mesto pričlenené k Maďarsku. Vo svojej práci, odkrývajúcej stredovekú minulosť mesta, pokladal za prvoradé prezentovať a dokazovať rozhodujúcu historickú úlohu Maďarov. Napriek tomu, že Házi sa pokúsil „pomadžarčiť“ stredoveké osobné mená, rovnako ako aj niektoré historické pojmy, bol nútený pri svojej práci na pramenných edíciách uznať, že v 15. –

² K výskumom v Karpatskej kotline pozri metodologicky podnetné práce, aj keď sa nie vždy venujú obdobiu reforiem náboženského vyznania v mestách Kolín (Köln), Hamburg a Lübeck: KLOSTERBERG, Brigitte. *Zur Ehre Gottes und zum Wohl der Familie – Kölner Testamente von Laien und Klerikern im Spätmittelalter*. Köln : Janus, 1995, s. 94-178; RIETHMÜLLER, Marianne. *to troste miner sele. Aspekte spätmittelalterlicher Frömmigkeit im Spiegel Hamburger Testamente (1310–1400)*. Köln : Janus, 1995, s. 48-197; MEYER, Gunnar. „Besitzende Bürger“ und „elende Sieche“. *Lübecks Gesellschaft im Spiegel ihrer Testamente 1400 – 1449*. Lübeck : Schmidt-Römhild, 2010, s. 67-114. Pre obdobie raného novoveku pozri: ESSMANN, August-Wilhelm. *Vom Eigennutz zum Gemeinnutz. Gemeinde, fromme und milde Legate von Lübecker und Kölner Bürgern des 17. Jahrhunderts im Spiegel ihrer Testamente*. Lübeck : Schmidt – Römhild, 2007, s. 307-331.

³ K dobovým správnyim a spoločenskohistorickým pomerom v Šoprone pozri: GODA, Károly – MAJOROSSY, Judit. *Städtische Selbstverwaltung und Schriftproduktion im spätmittelalterlichen Königreich Ungarn. Eine Quellenkunde für Ödenburg und Preßburg*. In *Pro Civitate Austriae – Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich*, Neue Folge, 2008, Heft 13, s. 62-100; najnovšie pozri: SZENDE, Katalin et al. *Magyar városörténeti atlasz. I. Sopron*. Sopron : Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 2010, s. 12-27.

⁴ Pozri úvodné state k stredovekému diplomatáru Šopronu: HÁZI, Jenő. *Sopron szabad királyi város története. I./1-7., II./1-6. kötet*. Sopron, 1921 – 1943 (ďalej skrátene: Házi II./1. atď.).

16. storočí boli dominantným etnikom v Šoprone Nemci. Ale ani za týchto okolností sa (nielen) ním prezentovaná, v modernom zmysle definovaná národná predpojatosť, resp. predsudky v jeho prácach nedostali ani potom do úzadia. Hoci Házi vo svojej snahe pomáhať etnický obraz mesta a jeho elit neuspel, aj tak vykresľoval nemeckých mešťanov ako bezvýhradne zviazaných k Uhorsku, prejavujúcich voči nemu po stáročia vlastenectvo a lojalitu. Historik, ktorý zohral zásadnú úlohu pri odkrývaní stredovekých dejín Šopronu, popri tom uplatňoval aj svoje osobné náboženské preferencie. Verný katolícky Házi predstavil mešťanstvo a v rámci neho jeho hlavných predstaviteľov – aj napriek ich nemeckosti – až do 30. rokov 16. storočia ako horlivých katolíkov.⁵

Ako akýsi protipól k stanovisku Háziho pokladala rakúska – a po roku 1921 obzvlášť burgenlandská – historiografia Šopron za vzácne, ale stratené mesto rakúskych Nemcov. Mesto bolo síce po prvej svetovej vojne pričlenené k Maďarsku, ale jeho stredoveká a ranonovoveká história jednoznačne dokazuje jeho takmer výlučne nemecký charakter. Ako dôkazy pre túto tézu poslúžili najmä v burgenlandskom bádani dobové, v prevažnej miere nemecké, v menšej latin-ské a v zanedbateľnej miere maďarské pramene, ako aj intenzívne kontakty Šopronu s rakúskymi mestami.⁶

Okrem zdôrazňovania nemeckých etnických charakteristík sa len v priebehu posledných dvoch až troch desaťročí dostalo viac do popredia hľadisko, podľa ktorého charakter jazykového prejavu v historických prameňoch závisí najmä od kultúrno-vzdelanostnej úrovne mestských notárov. Špecifiká vyplývajúce z mestských prameňov sú teda produktmi symbiózy dobových, predovšetkým z nemeckých miest pozvaných notárov a miestnych mešťanov, najmä komunálnej kultúrnej elity. Posledne spomenuté výskumy síce nepokladali konfesionalizáciu za významné analytické hľadisko, avšak objavenie sa protestantských ideí v 20. a 30. rokoch 16. storočia a ich neskoršiu prevahu možno jednoznačne chápať ako prejav kultúrneho spojenectva stredoeurópskych Nemcov.⁷

⁵ O zaujatom hľadisku, resp. o etnickej a náboženskej „vernosti“ mesta pozri okrem iného aj jednotlivé kapitoly publikácie: HÁZI, Jenő. *Sopron középkori egyháztörténete. Győregyházmegye múltjából. IV. szám 1. rész.* Sopron 1939. Oveľa kritickejší prístup k tejto problematike a dôraz na pragmatické postoje vedúcich elit mesta pri naša práca: SZENDE, Katalin. Fidelitas és politika. Kihez és miéért volt hűség Sopron városa a középkorban. In *Soproni Szemle*, 2001, roč. 55, s. 343-354.

⁶ V tejto súvislosti je vyslovene zaujatou prácou: PFLEGER, Ludwig. *Ödenburg, das verlorene Herz des Burgenlandes. Feststellungen und Folgerungen.* Wien : Österreichisches Landsmannschaft, 1971, s. 4-23. Oveľa objektívnejšie predstavuje Šopron v stredoveku a jeho historickú úlohu K. Szende, pozri: SZENDE, Katalin. Sopron (Ödenburg): a West-Hungarian Merchant Town on the Crossroad between East and West? In *Scripta Mercaturae*, 1997, roč. 31, č. 2, s. 29-49.

⁷ K otázke jazykových a kultúrnych dimenzií pozri: MOLLAY, Károly. Többsnyelvűség a középkori Sopronban. In *Soproni Szemle*, 1967, roč. 21, I. (Úvod): s. 155-171, II.: s. 205-223, II. A latin nyelv (1352–1450): s. 317-333; MOLLAY, Károly. Többsnyelvűség a középkori Sopronban. In *Soproni Szemle*, 1968, roč. 22, II. A latin nyelv (1451–1549): s. 37-58; II. A latin nyelv (1550–1631): s. 130-150. K najnovším prístupom pozri: SZENDE, Katalin. Integration through Language: The Multilingual Character of Late Medieval Hungarian Towns. In KEENE, Derek – NAGY, Balázs – SZENDE, Katalin (eds.). *Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe.* Farnham : Ashgate, 2009, s. 205-233.

Predstavitelia mesta a ich testamenty: moc a milosrdenstvo

Na rozdiel od vyššie spomenutých tradičných výkladov, poznačených etnickými a konfesijnými stereotypmi, ak skúmame mocenskú pozíciu, etnickú príslušnosť a prejavy milosrdenstva predstaviteľov Šopronu zastávajúcich v období medzi 1400 a 1600 najvyššie hlavné verejnosprávne funkcie, dospejeme k nasledujúcim záverom, ktoré možno skúmať aj v kontexte vývoja ostatných miest v Karpatskej kotline. Čo sa týka etnickej skladby vedúcich predstaviteľov Šopronu, je nepochybné, že do vedenia mesta sa mohli okrem silne prevládajúceho nemeckého elementu – ktorého vedúce pozície Jenő Házi aj napriek poznatkom rakúskej historiografie dlho spochybňoval – dostať aj Maďari, resp. osoby maďarského pôvodu.⁸

Mestá v Karpatskej kotline ukazujú vzhľadom na etnickú skladbu obyvateľstva pestrý obraz a ani mesto Šopron, ležiace v západnej časti Zadunajska, nebolo obývané a ani vedené dominantne Maďarmi (podobne ako napr. väčšina zemepanských miest, Pešť či Szeged). Sopron nemožno zaradiť ani medzi tie meštianske komunity, ktoré fungovali na princípoch parity (napr. Záhreb, Žilina, Budín, Kluž, neskôr Trnava), ale patrilo k tým príkladom (spolu s Bratislavou a Košicami), kde síce politická vláda nenadobudla korporatívne črty, ale rozhodujúcu moc držali v rukách príslušníci nemeckého etnika, avšak popri nich sa na vysoké pozície mohli dostať aj Maďari, respektíve osoby maďarského pôvodu. V Šoprone sa tak stalo vo viacerých prípadoch v 15. storočí (napr. Peter Gelusch, Paul Csekan, Stephan Zenkel a Emerich Magas), aj v 16. storočí (napr. Jakob a Franz Siebenbürgerovci, Thomas Farkas, Alex a Hans Gering, príslušníci rodiny Nagyovcov a Hans Tölltl). Uvedený záver, ktorý má formu všeobecného konštatovania, možno dostatočne podoprieť precíznejšou analýzou, a to vďaka bohatému zachovanému pramennému materiálu.⁹

Medzi rokmi 1400 a 1600 poznáme prakticky až v 85 prípadoch podľa mena všetkých, ktorí zastávali post mešťanostu (89 %) a richtára (85 %), čo v konkrétnych číslach znamená 34 mužov zvolených za richtárov, 18 za mešťanostov, pričom 33 osôb bolo v priebehu svojej viacročnej kariéry zvolených postupne do oboch funkcií. Obdobie, v ktorom disponovalo mocou týchto 85 mešťanov, možno rozdeliť na osem sčasti sa prekrývajúcich, ale predsa len jasne vymedzených periód. Hlavní predstavitelia Sopronu v rokoch 1400 – 1600 zastávali najvyššie mestské funkcie nasledovne: dve tretiny z nich krátkodobo (t. j. od jedného do štyroch rokov vo funkcii),

⁸ GODA, Károly. A hatalom szociológiája: közéleti városvezető csoportok a 15–16. századi Sopronban. In *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv*, 2008, 3, s. 33-53; GODA, Károly. Generations of Power: Urban Political Elites in Sixteenth-Century Sopron. In ELIASSEN, Finn-Einar – SZENDE, Katalin (eds.). *Generations in Towns: Succession and Success in Pre-Industrial Urban Societies*. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2009, s. 232-256.

⁹ KUBINYI, András. Der ungarische König und seine Städte im 14. und am Beginn des 15. Jahrhunderts. In RAUSCH, Wilhelm (ed.). *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas II*. Linz/Donau : Ganzleinen, 1972, s. 193-220; KUBINYI, András. Die Zusammensetzung des städtischen Rates im mittelalterlichen Königreich Ungarn. In *Südostdeutsches Archiv*, 1991/1992, 34/35, s. 23-42; K problematike vedúcich predstaviteľov v Karpatskej kotline v 14. – 16. storočí, obzvlášť v Šoprone, pozri: GODA, Károly. *A soproni városvezető réteg a 15. – 16. században. A polgármesteri és városbírói tisztség összehasonlító igazgatás- és társadalomtörténete*. Doktori Disszertáció [Doktorská dizertácia]. Budapest : ELTE BTK, 2011, s. 96-131, 170-266. V práci používame bez ohľadu na etnickú príslušnosť jednotlivcov výlučne nemeckú formu mien.

ale v užšom zmysle (viac ako osem rokov v jednej či oboch funkciách, teda richtára a/alebo mešťanostu) len desatina, ak však uplatníme širšiu definíciu (t. j. viac než šesť rokov vo funkcii), tak až pätina z nich.¹⁰

V analyzovanom období môžeme charakterizovať ako vlády dvoch osôb, tzv. mestské *duumviráty*, prvú a strednú tretinu 15. storočia a tiež 30. – 40. roky a 70. – 80. roky 16. storočia. Na rozdiel od nich pripomínajú pomery v 30. a 40. rokoch 15. storočia, ako aj v prvej tretine nasledujúceho storočia, vládu úzkej skupiny oligarchov. V rokoch 1540 – 1570 stála na čele systému výkonu moci jediná osoba. Za špecifiká Šopronu pritom zo sociálnohistorického hľadiska považujeme plurálne zastúpenie vo vedení mesta na prelome 15. a 16. storočia a jeho opakované rozširovanie, ako aj jeho kultúrnu (resp. etnickú) rôznorodosť. Položme si ale otázku, či táto pluralita a kultúrna rozmanitosť znamenala skutočne multikulturalitu; konkrétnejšie, či bola vyjadrená etnickými charakteristikami, ktoré sa vyskytujú pri prejavoch zbožnosti v testamentoch richtárov respektíve mešťanostov a ich manželiek?¹¹

Jednou z možností skúmať vyššie uvedené charakteristiky šopronského mešťanstva a v rámci neho jeho vedúcich vrstiev je výskum milosrdných odkazov v testamentoch, k čomu poskytuje vynikajúce predpoklady približne tisícka zachovaných testamentov, ktoré sa nachádzajú v tamjšom mestskom archíve. Pri mapovaní premien zbožnosti, respektíve s ňou zviazanej dobročinnosti sme sledovali, v akej miere sa prejavovala ochota testátorov prejavovať milosrdenstvo, či už prostredníctvom založenia a udržiavania kostolov a kaplniek, ich zabezpečenia cirkevnými potrebami, alebo zriaďovaním základín na slúženie svätých omší a uskutočňovanie iných bohoslužobných a milosrdných skutkov.¹²

Z celkového počtu richtárov a mešťanostov Šopronu, ktorí pôsobili vo funkcii v 15. a 16. storočí, je známych 31 ich testamentov,¹³ pričom spolu so závetmi ich manželiek resp. vdov máme

¹⁰ GODA, Károly. A város élén. Sopron polgármesterei a 15–16. század fordulóján. In *Soproni Szemle*, 2004, 58, s. 308-328; GODA 2011, s. 96-131, 170-227.

¹¹ Bližšie pozri: GODA 2011, s. 96-131, 216-227, 256-281.

¹² K zachovaným testamentom pozri dve najstaršie mestské knihy: HÁZI II./1. s. 1-139, s. 140-178; testamenty vynechané z dvoch uvedených zbierok pozri: HÁZI II./1. s. 178-420, II./2. s. 1-172, II./6: dokumenty číslo: 168, 182, 191, 196, 200, 204, 206, 210, 213-217, 220, 221, 223, 224, 226, 227, 229, 234, 235, 241, 264, dodatok IV. Nepochované testamenty pozri: Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron Város Levéltára, IV. A. 1003/j/bb., Oe Testamenta Lad. A-ZÖ, APOe XX., 1505–. (Végrendeletek [Testamenty]), ďalej skráteno: Oe Testamenta, resp. SVL, Oe.

¹³ Dátumy testamentov jednotlivých osôb, ich meno a odkaz na prameň: 1428.08.27. (Georg Eilinsgrab): HÁZI II./1. 43; 1439 (Nikolaus Juding): HÁZI II./1. s. 61-62; 1467.10.01. (Gilig Eilinsgrab): HÁZI II./1. s. 99-101; 1466.04.24. (Leonhard Ainweg): HÁZI II./6. s. 226-228; 1467.12.07. (Jeronimus Siebenbürger): HÁZI II./1. s. 103-104; 1476.04.23. a odpis 1477.01.22. (Nikolaus Sarlabicz): HÁZI II./1. s. 123-125, s. 185-186; 1476.07.12. a nový 1481.10.21. (Michael Leinbater): HÁZI II./1. s. 186-188, s. 202-203.; 1480.01.15. (Philip Zaukan): HÁZI II./1. s. 192-193; 1499.05.02. (Michael Stadel): HÁZI II./1. s. 260-262; 1500.03.04. (Martin Sighart I.): HÁZI II./1. s. 262-263; 1500.09.06. (Emerich Magas): HÁZI II./1. s. 269-270; 1503.06.30. (Jakob Riemer): HÁZI II./1. s. 284-285; 1510.07.18. (Michael Schöttel): HÁZI II./1. s. 317-318; 1512.04.07. (Georg Baumgartner): HÁZI II./1. s. 322-324; 1520.11.03. (Thomas Farkas): HÁZI II./1. s. 357-358; 1521.03.17. (Michael Murr): HÁZI II./1. s. 367-368; 1529.11.08. (Michael Iban): HÁZI II./2. s. 35-39; 1535.03.11. (Peter Fleischhacker): HÁZI II./2. s. 98-101.; 1544.01.15. (Christoph Grätzer): Oe Testamenta, Lad. G. fasc. 1. Nr. 3; 1549.07.20. (Alex Gering): Oe Testamenta, Lad. I. fasc. 1. Nr. 2./1.; 1552.01.28. (Hans Reiss): Oe Testamenta, Lad. R et fasc. 1. Nr. 8; 1563.06.30. (Michael Törtl): Oe Testamenta, Lad. T fasc. I. Nr. 10; 1560.08.12. (Christoph Humel): Oe Testamenta, Lad. H fasc. I. Nr. 16; 1562.08.07. (Sixtus Zehentner): Oe Testamenta, Lad. Z fasc. I. Nr. 4; 1572.05.17. (Orban Phleger): Oe Testamenta, Lad. P. fasc. II. Nr. 33; 1572.09.05. (Karl Rosenkrantz): Oe Testamenta, Lad. R et fasc. 1.

k dispozícii na analýzu spolu 57 testamentov. Okrem jedného latinského sú všetky písané po nemecky. Najväčší počet testamentov pochádza z prvého desaťročia 16. storočia, podľa počtu ďalej nasledujú testamenty z 20., 60. a 70. rokov 16. storočia. To nám umožňuje analyzovať prejavy milosrdenstva v období, ktoré predchádzalo náboženským zmenám v druhej tretine 16. storočia, ako aj obdobia nasledujúceho.¹⁴

Stanovenie doby nábožensko-kultúrnych zmien (reformácie), respektíve vieroučného rozkolu a z nich vyplývajúcich premien prejavov zbožnosti, nie je vôbec jednoduchou úlohou – prekvapujúco, už hneď na začiatku 16. storočia nachádzame testamenty, v ktorých úplne chýbajú milosrdné odkazy, ale ešte aj v 40. rokoch 16. storočia sa objavujú staré tradičné formy odkazov pre cirkev. Zložitosť kultúrnych pomerov výborne ilustruje testament Emericha Magasa z roku 1500, ktorý neobsahuje žiadny milosrdný odkaz. Posledné dobročinné odkazy pre cirkev začali výrazne ubúdať od 30. rokov 16. storočia; v druhej polovici 40. rokov nachádzame už len zmienky o pohrebe vo farskom Kostole sv. Michala. Od začiatku 60. rokov je pre Šopron charakteristické, že testamenty už neobsahujú ani tieto zmienky; ale s prejavom staršej formy milosrdenstva sa stretávame ešte v závete Cristopha Grätzera z roku 1544, ktorý zanechal relatívne vysokú sumu fare, na mestskú chudobu, františkánom a Kostolu sv. Jakuba.¹⁵

Cristoph Hummel, ktorý spísal testament začiatkom 60. rokov 16. storočia, zanechal dokonca prevažnú časť svojho majetku na slúženie omši v Kostole sv. Michala a na opravu kazateľnice, okrem toho na podporu františkánov a Kostol Márie Magdalény v Bánfalve, ako aj chudobných bezdomovcov, študentov a chudobu zo špitála. Predstavuje však už celkom ojedinelý prípad,

Nr. 20; 1578.08.10. (Emerich Rainer): Oe Testamenta, Lad. R et fasc. 1. Nr. 24; 1579.10.09. (Nikolaus Nemesch): Oe Testamenta, Lad. N. Fasc. 1. Nr. 8; 1586.02.26. (Hans Nagy): Oe Testamenta, Lad. N. Fasc. 1. Nr. 15; 1588.07.19. (Jakob Mütler): Oe Testamenta, Lad. M Fasc. 1. Nr. 28; 1610.11.21. (Michael Treusel): Oe Testamenta, Lad. T., Fasc. II. Nr. 40.

¹⁴ Dátum testamentu manželiek alebo vdov, ich meno a odkaz na prameň: 1413.06.13. (Agnes, manželka Nikolausa Judinga): Házi II./1. s. 15-18; 1423.03.06. (Elisabeth, manželka Nikolausa Judinga: Házi II./1. s. 23-25; 1448.04.05. (Barbara, vdova Nikolausa Judinga): Házi II./1. s. 69; 1481.08.26. (Elisabeth, manželka Achacza Kronpergera): Házi II./1. s. 127-128; 1501.12.07. (Anna, manželka Jakoba Riemera): Házi II./1. s. 275-276; 1504 (Dorothea, vdova Martina Sigharta I.): Házi II./1. s. 288-289; 1488.11.16. (Anna, manželka Thomasa Farkasa): Házi II./1. s. 226-227; 1515.07.23. (Barbara, manželka Leonharda Hofmaira a dcéra Georga Baumgartnera): Házi II./1. s. 340-342; 1520.11.13. a dodatok k testamentu 1521.03.25. (Margaretha, vdova Valentina Schwingenhamera): Házi II./1. s. 358-363, s. 368-370; 1521.02.17. (Agnes, manželka Michaela Pullendorfera): Házi II./1. s. 365-367; 1521.03.27. (Katharina, manželka Michaela Ibana): Házi II./1. s. 372-373; 1521.10.18. (Anna, manželka Christophu Grätzera): Házi II./1. s. 375-377; 1534.04.16. (Barbara, vdova Michaela Murra): Házi II./2. s. 84-86; 1547.07.27. (Barbara, manželka Thomasa Preissa): Oe Testamenta, Lad. P. Fasc. 1. Nr. 7; s.a. (Veronica, manželka Cristopha Klebelsbergera): SVL, Oe Lad. XVII. Et R fasc. 2. Nr. 5/7; 1552.03.03. (Ursula, manželka Kaspara Weissa): Oe Testamenta, Lad. V Fasc. I. Nr. 7; 1560.08.12. (Benigna, manželka Christophu Humela): Oe Testamenta, Lad. H. Fasc. 1. Nr. 15; 1564.03.27. (Susanna, manželka Karla Rosenkrantz a dcéra Leopolda Steinera): Oe Testamenta, Lad. R et fasc. 1. Nr. 13; 1571.10.03. (Petronella, manželka Orbana Phlegera): Oe Testamenta, Lad. P. fasc. II. Nr. 31; 1572.04.04. (Anna, manželka Emericha Rainera): SVL, Oe Lad. XXXV et KK fasc. 2. Nr. 5/13; 1574.06.18. (Ursula, Sixtus Zehentner felesége): Oe Testamenta, Lad. Z fasc. I. Nr. 12; 1571.05.14. (Margaretha, manželka Hansa Tötlta): SVL, Oe Lad. XXXIX nr. 4/15, 24; 1589.07.21. (Anna, manželka Hansa Schiffera): Oe Testamenta, Lad. S. Fasc. II. Nr. 84; 1594.11.28. és 1596.12.12. (Ursula, manželka Thomasa Nagya): Oe Testamenta, Lad. N. Fasc. 1. Nr. 19., 20; 1596.10.07. (Katharina, manželka Gregora Poscha): Oe Testamenta, Lad. P. fasc. II. Nr. 59; 1610.01.26. (Ursula, manželka Melchiora Sankt Bartholomeia): Oe Testamenta, Lad. B. Fasc. I. Nr. 16.

¹⁵ Testamenty spomínaných osôb pozri: 1500.09.06. (Emerich Magas): Házi II./1. s. 269-270 a 1544.01.15. (Christoph Grätzer): Oe Testamenta, Lad. G. fasc. 1. Nr. 3. K charakteru foriem milosrdenstva v 30. a 40. rokoch 16. storočia pozri jednotlivé testamenty uvedené v poznámke 13 a 14.

nakolko v čase spísania testamentu bol už nábožensko – kultúrny prechod, ktorý začal v 30. rokoch 16. storočia, zavŕšený. Z testamentov sa v tomto období takmer úplne vytratili milosrdné dary cirkvi, ktoré mali spravidla podobu monotónneho vymenovania odkazov pre rodinu a príbuzných – avšak už len zriedkavo obsahujú odkaz pre chudobných zo špitála alebo milodar určený všeobecne pre chudobných. Milosrdenstvo teda v priebehu dvoch prechodných desaťročí úplne zmenilo svoje formy, testátori zanechali predošlú tradíciu veľkorysých milodarov pre cirkev.¹⁶

V čom teda spočívalo špecifikum prechodného obdobia krátko pred polovicou 16. storočia? Na základe analýzy spomínaných prameňov zo Šopronu možno stručne konštatovať, že milodary predstavovali prejavy vzájomne prepojených duchovných a charitatívnych cieľov, ktoré mali uskutočňovať prostredníctvom zriaďovania základní na omše, oltáre, večný plameň či spievanie, ďalej výstavby kostolov, darovania bohoslužobných predmetov, alebo podporou chudobných a chorých, umiestnených v špitáli. Z inštitúcií bol z hľadiska testamentárnych odkazov najviac preferovaný farský Kostol sv. Michala, ale ani podporu niekdajšieho dekanského kostola a Kostola sv. Wolfganga/Farkasa v Bánfalve nemožno nazvať priemernou. V porovnaní s nimi však dostávali výraznejšiu podporu františkáni a čiastočne aj špitál, teda starostlivosť o chorých a bezvládných bola už v tomto období na poprednom mieste. Stručne možno konštatovať, že v neskoršom období, ktoré môžeme nazvať obdobím pragmatického milosrdenstva, si sympatie tých testátorov, ktorí boli ochotní zanechať dobročinný odkaz, získal jedine špitál. V porovnaní s predchádzajúcim obdobím boli preferencie jednotlivých testátorov oveľa diferencovanejšie.¹⁷

Viacerí testátori zanechali príkaz vykonať svätú púť, aj keď to nebolo bežné ani v kruhoch spoločenských špičiek – a to v siedmich prípadoch púť do Ríma, dvoch do Santiaga de Compostella a po jednom do Öttingu a Cách (Aachen), pričom jeden z testátorov prikázal vykonať až štyri púte pre spásu svojej i manželkinej duše.¹⁸ V prípade niektorých mešťanov dostalo dar niektoré mestské náboženské bratstvo, iní podporili kaplnky mimo centra Šopronu (napr. Kaplnku sv. Ducha, sv. Jána, sv. Sebastiana) a tiež kostoly v okolí mesta (napr. Kostol sv. Petra v Harke).¹⁹

¹⁶ K spomínanému mešťanovi pozri 1560.08.12. (Christoph Humel): SVL, Oe Testamenta, Lad. H fasc. I. Nr. 16. a tiež pramene uvedené v poznámke 13 a 14.

¹⁷ K testamentom podporujúcim všeobecné tendencie do 30. rokov 16. storočia pozri pramene uvedené v poznámke 13 a 14.

¹⁸ Pozri jednotlivé testamenty nariaďujúce vykonanie pútí: do Ríma: 1448.04.05. (Barbara, vdova Nikolausa Judinga): Házi II./1. s. 69.; 1467.12.07. (Jeronimus Siebenbürger): Házi II./1. s. 103-104; 1480.01.15. (Philip Zaukan): Házi II./1. s. 192-193; 1499.05.02. (Michael Stadel): Házi II./1. s. 260-262; 1500.03.04. (Martin Sighart I.): Házi II./1. s. 262-263; 1535.03.11. (Peter Fleischhacker): Házi II./2. s. 98-101.; do Santiaga de Compostella: 1499.05.02. (Michael Stadel): Házi II./1. s. 260-262; do Öttingu: 1520.11.13. a dodatok 1521.03.25. (Margaretha, vdova Valentina Schwingenhamera): Házi II./1. s. 358-363, 368-370; do Aachenu: 1467.12.07. (Jeronimus Siebenbürger): Házi II./1. s. 103-104.

¹⁹ Ku kostolom mimo centra Šopronu resp. kaplnkám: Szent Lélek (sv. Duch): napr. 1467.10.01. (Gilig Eilingsrab): Házi II./1. s. 99-101; 1466.04.24. (Leonhard Ainweg): Házi II./6. s. 226-228; 1501.12.07. (Anna, manželka Jakoba Riemera): Házi II./1. s. 275-276; 1515.07.23. (Barbara, manželka Leonharda Hofmaira a dcéra Georga Baumgartnera): Házi II./1. s. 340-342; 1520.11.13. a dodatok 1521.03.25. (Margaretha, vdova Valentina Schwingenhamera): Házi II./1. s. 358-363, s. 368-370; 1521.02.17. (Agnes, manželka Michaela Pullendorfera): Házi II./1. s. 365-367; 1521.03.27. (Katharina, manželka Michaela Ibana): Házi II./1. s. 372-37.; sv. Ján: napr. 1476.07.12. a nový 1481.10.21. (Michael Leinbater): Házi II./1. s. 186-188, s. 202-203; 1501.12.07. (Anna,

V tomto ohľade teda síce vidno dostatočnú pestrosť, predsa však je to variabilita, ktorej spojivo tvorí silné ukotvenie v šopronskom cirkevno – spoločenskom inštitucionálnom systéme, čo predstavuje spoločné kultúrne prvky. Výnimky, ako napríklad podpora viedenských, resp. dolnorakúskych a v jednom prípade kószegských inštitúcií (špitálov a kostolov), poukazujú na pôvod testátora, resp. na jeho kontakty a ide v podstate len o niekoľko prípadov takýchto väzieb. Zároveň ale títo darcovia preukázali veľkú štedrosť aj voči Šopronu, čo ešte viac potvrdzuje náš vyššie uvedený záver.²⁰

Položme si teraz ďalšiu otázku. Možno tieto testamenty a spôsoby darovania, ktoré v sebe obsahujú osobné preferencie i všeobecné črty, diferencovať z etnického, prípadne rodového (genderového) hľadiska? Aj keď väčšina testamentov pochádza od nemeckých mešťanov a ich manželiek, čo zodpovedá dominancii nemeckých hlavných funkcionárov v Šoprone, zaujímavé poznatky odhaľujú aj testamenty a výskum rodín maďarských popredných predstaviteľov mesta. V 70. rokoch 15. storočia napríklad maďarský mešťan (Michael Leinbater) spísal testament, ktorý patrí k najštedrejším zo všetkých závetov vedúcich funkcionárov mesta. Okrem daru pre mestskú knižnicu zanechal osobitnú podporu kultu svätého Martina, ktorú možno sčasti pokladať aj za etnickú charakteristiku.²¹

V príkrom protiklade k tomuto príkladu je najstarší testament bez akejkoľvek zmienky o milodaroch, ktorý pochádza taktiež od maďarského mešťana (Emerich Magas), a to z prvého desaťročia 16. storočia. V tomto čase je veľmi malá ochota zanechať milodary evidentná už aj medzi nemeckými mešťanmi (napr. Martin Sighart I.). Navyše, v nasledujúcich dvoch desaťročiach nachádzame milosrdné odkazy aj u predstaviteľov maďarských rodín. Od konca 40. rokov 16. storočia sa už aj preferencie rodín richtárov a mešťanostov zhodovali so všeobecnými tendenciami, teda aj u nich sa už stráca ochota dávať milodary, a ak náhodou predsa zostáva, tak sa ohraničuje výlučne na špitál. Etnický prvok teda mohol byť vyjadrený v určitých osobných preferenciách, ale celkový charakter testamentárnych odkazov v podobe milodarov bol vo veľkej väčšine prípadov totožný s prejavmi miestnej mestskej náboženskej kultúry.²²

V zachovaných testamentoch manželiek a vdov vrcholných funkcionárov mesta môžeme v období od počiatku 16. storočia do začiatku 30. rokov 16. storočia pozorovať špecifickú tendenciu, ktorá sa predtým neobjavovala a ktorú nenachádzame ani v testamentoch mužov. Ženy, ktoré sa rozhodli zanechať v tomto období milodary, snažili sa ich precízne rozdeliť pre – podľa možnosti čo najširší – okruh potenciálnych cirkevných a laických adresátov. Takéto mnoho-

manželka Jakoba Riemera): Házi II./1. s. 275-276; 1503.06.30. (Jakob Riemer): Házi II./1. s. 284-285; 1504 (Dorothea, vdova Martina Sigharta I.): Házi II./1. s. 288-289; sv. Sebastián: 1501.12.07. (Anna, manželka Jakoba Riemera): Házi II./1. s. 275-276; 1521.03.17. (Michael Murr): Házi II./1. s. 367-368.

²⁰ K posledným príkladom pozri: 1423.03.06. (Elisabeth, manželka Nikolausa Judinga): Házi II./1. s. 23-25.; 1520.11.13. a dodatočný testament 1521.03.25. (Margaretha, vdova Valentina Schwingenhamera): Házi II./1. s. 358-363, s. 368-370.; 1466.04.24. (Leonhard Ainweg): Házi II./6. s. 226-228.; 1521.02.17. (Agnes, manželka Michaela Pullendorfera): Házi II./1. s. 365-367.

²¹ Testamenty vyššie spomenutých dvoch mešťanov pozri vo vydaní stredovekého pramenného materiálu mesta Šopron od Háziho: 1476.07.12. és új 1481.10.21. (Michael Leinbater): Házi II./1. s. 186-188, s. 202-203.

²² K testamentom jednotlivých menovaných osôb pozri: 1476.07.12. és új 1481.10.21. (Michael Leinbater): Házi II./1. s. 186-188, s. 202-203.; 1500.09.06. (Emerich Magas): Házi II./1. s. 269-270.; 1500.03.04. (Martin Sighart I.): Házi II./1. s. 262-263. K rokom 1520 a 1530 pozri poznámky 13 a 14.

stranné udeľovanie darov mohlo byť motivované okrem osobných ambícií testátorky aj vzťahmi vo vnútri rodiny, resp. boli reakciami na očakávania viazané na rodové (genderové) úlohy, respektíve stereotypy. Formy milosrdenstva a zbožnosti tohto typu sa ale z testamentov od druhej polovice 30. rokov 16. storočia, v dôsledku nábožensko-kultúrnych zmien, celkom vytratili, a to aj z testamentov manželiek a vdov richtárov a mešťanostov.²³

Zhrnutie

V rámci tejto krátkej štúdie sme sa snažili oprostíť od myšlienkových schém nacionálneho obdobia, definovaných na modernom etnickom základe a predstaviť charakter milosrdenstva (zbožnosti) vedúcich predstaviteľov Šopronu a ich manželiek či vdov, ktorí boli v 15. – 16. storočí v drvivej väčšine nemeckého a v menšej miere maďarského pôvodu. V rámci výskumu sme analyzovali kultúru zbožnosti na príkladoch testamentárnych odkazov a s využitím metódy kolektívnej biografie. Analýza ukázala, že čiastočná otvorenosť pri vstupe do tejto elitnej skupiny a jej sociálna mnohovrstevnosť, sa len čiastočne spájali s multikulturalitou, ktorá by sa prejavovala v testamentoch v podobe etnických špecifik pri realizácii nábožensky motivovanej dobročinnosti. Pred obdobím nábožensko – kultúrnych zmien, ktoré prebehli v 30. – 50. rokoch 16. storočia, možno v tejto sociálnej skupine pozorovať ako charakteristickú formu zbožnosti testamentárne odkazy so spoločným duchovným i charitatívnym zameraním. Na rozdiel od tejto formy sa najneskôr od polovice 16. storočia stala charakteristickou nová forma – testamenty vymedzovali dary užšie a konkrétnejšie, pričom z obdarovaných boli jednoznačne preferované inštitúcie na opateru chorých a chudobných.

Zatiaľčo v preferenciách testátorov badať rôznorodosť, a to najmä v prvom analyzovanom období, rozhodujúcou zostávala kultúra zbožnosti existujúca v rámci dobového šopronského cirkevno – spoločenského a inštitucionálneho systému, vrátane miestnych kultúrnych prvkov.

Z toho vyplýva, že etnická príslušnosť mohla byť príčinou špecifických osobných preferencií testátorov, ale prejavy zbožnosti a milosrdenstva v testamentoch sa prispôbili podmienkam a systému tamojšej mestskej náboženskej kultúry. V tomto smere možno ako výnimku označiť prax mnohostranných darov ženských testátoriek z obdobia dvoch až troch desaťročí pred tzv. kultúrnym prechodom, ktorá mohla vyplývať jednak z rodinných tradícií alebo z očakávaní či stereotypov rodového (genderového) charakteru. Dúfame, že naše doterajšie závery, respektíve výsledky výskumu budú podnetom pre ďalšie a hlbšie bádanie, ktoré zahrnie aj iné typy prameňov a využije komparatívnu metódu pri analýze systémov vzťahov v ďalších mestách.

Na záver pripomíname, že okrem nami uvedených konkrétnych výsledkov výskumu môže pri ďalšom bádani poslúžiť ako teoreticko – metodologická pomôcka aj niekoľko spomínaných a použitých prístupov. Môže ním byť na jednej strane kritické prekonávanie niektorých historiografických tradícií (napr. zaujatých nacionálnych a regionálnych prístupov) a ich nová interpretácia. Je tiež možné preklenúť chronologicky vymedzené hranice (napr. stredoveku, raného novoveku) a okrem premenlivého etnického analytického hľadiska možno pri analýze zohľad-

²³ O vyššie uvedených tendenciách pojednávajú testamenty manželiek a vdov vrcholných predstaviteľov mesta Šopron v 15. a 16. storočí, uvedené v poznámke 14.

niť aj individuálne a rodové (genderové) motivácie – bez ohľadu na to, či by išlo o čiastkovú prípadovú štúdiu menšieho rozsahu alebo o rozsiahlejšiu prácu využívajúcu metódu kolektívnej biografie.

Cituj:

GODA, Károly. Kultúra milosrdenstva mestských elít v Šoprone 15. – 16. storočia: jednota v rozmanitosti? In *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 2. ISSN 1337-6861. http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2012/texty_2_2012/goda.pdf

...

Mag. Károly Goda, PhD. pracuje v Ústave komparatívnych dejín miest na Vestfálskej univerzite (Institut für vergleichende Städtegeschichte, Westfälische Wilhelms-Universität) v Münsteri. Špecializuje sa na dejiny uhorských miest v stredoveku a ranom novoveku. V roku 2011 obhájil doktorandskú dizertačnú prácu na tému Elity mesta Šopron v 15. a 16. storočí. Je autorom viacerých štúdií a spoluautorom monografií *Gedenkbuch – Feljegyzési könyv, 1492 – 1543* (Sopron 2006); *Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai, 1488 – 1939* (Sopron 2008); *Magyar várostörténeti atlasz 1. Sopron – Hungarian Atlas of Historic Towns 1.* (Sopron 2010).

Kontakt: karoly.goda@gmail.com